

БЮДЖЕТНЕ ПРАВО ЯК ПІДГАЛУЗЬ ФІНАНСОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

Будь-яка наука, особливо фундаментальна, відзначається тим, що її зміст утворює система пов'язаних між собою базових понять – категорій. Категорії теорії права виконують в юридичній науці методологічну функцію [1, с. 10-11]. Вони виступають не тільки результатом пізнання правової дійсності, а й виступають в якості інструментів, необхідних для розвитку галузевих юридичних наук [2, с. 22]. В теорії права сформований власний понятійний апарат, єдиний з понятійним апаратом інших юридичних наук, що характеризує її теоретико-прикладну спрямованість [3, с. 10].

Однак, відсутність в теорії права чітких критеріїв поділу системи права на структурні елементи спричиняє ситуацію, коли одну й ту ж сукупність правових норм одні вчені називають підгалуззю, інші – інститутом, або навіть галуззю права. У доктрині фінансового права дана проблема отримала своє відображення у вигляді розбіжностей поглядів на правову природу і місце бюджетного права в системі даної правової галузі.

При аналізі елементів системи фінансового права ряд науковців розглядають бюджетне право як його підгалузть [4; 5; 6; 7; 8; 9]. При цьому дана точка зору наводиться без належного обґрунтування. Поширеною серед вчених є позиція, згідно якої бюджетне право є інститутом фінансового права [10; 11; 12]. Деякі дослідники взагалі залишають поза увагою розв'язання цієї проблеми [13; 14; 15]. Тому визначення місця бюджетного права в системі фінансового права залишається актуальним, оскільки сприятиме розвитку як науки фінансового права, так і практики бюджетно-правового регулювання.

Системність суспільних відносин надає праву системних властивостей та зумовлює його структуру, яка є цілісним об'єднанням пов'язаних між собою правових норм [16, с. 387]. Тому традиційно критерієм поділу системи права на галузі та інститути (а отже, й підгалузі) є предмет, а також метод правового регулювання. Під правовим інститутом розуміють систему відносно відокремлених від інших і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють певну групу однорідних суспільних відносин. Підгалузь права – це система однорідних предметно пов'язаних інститутів певної галузі права [17, с. 248-249]. Зовнішнім вираженням підгалузі є наявність в ній такої групи норм, яка містить загальні принципові положення, притаманні декільком (але не всім) правовим інститутам даної галузі [18, с. 232].

Отже, до загальнотеоретичних ознак підгалузі права, що відрізняють її від правового інституту, можна віднести:

1) наявність двох або більше правових інститутів;

- 2) єдина галузева приналежність правових інститутів, що входять до складу підгалузі права;
- 3) особлива предметна єдність правових норм підгалузі, що базується на нерозривному взаємозв'язку і взаємодії між нормами тих інститутів, які формують підгалузь (а не лише між нормами в межах одного інституту).

Бюджетне право України зазвичай визначають як сукупність правових норм, що регулюють бюджетний устрій, структуру і порядок розподілу доходів і видатків бюджетної системи, повноваження держави і органів місцевого самоврядування в галузі бюджетів і бюджетний процес [4, с. 129]. Аналогічні за структурою визначення бюджетного права зустрічаються в російській доктрині фінансового права [5, с. 137; 9, с. 146].

Виходячи із зазначеного вище, за змістом відносини, що складають предмет бюджетного права та регулюються його нормами, об'єднують у три групи:

1. Відносини, що виникають із бюджетного устрою. Основними у цій групі є відносини, які виникають між суб'єктами з приводу формування бюджетної системи України, визначення її принципів, встановлення класифікації доходів і видатків бюджетів.

2. Відносини, що виникають у зв'язку із встановленням структури доходів і видатків бюджетної системи та подальшим їх розподілом між бюджетами різних рівнів. Основними з них є відносини з приводу законодавчого встановлення загальної системи доходів і видатків, що закріплюються за бюджетами різних рівнів, а також законодавчого встановлення та встановлення у правових актах представницьких органів місцевого самоврядування системи доходів та видатків на відповідний період для бюджетів кожного рівня.

3. Відносини з приводу бюджетного процесу. Основними в цій групі є відносини між різними суб'єктами бюджетного права з приводу складання проектів бюджетів та проектів бюджетно-правових актів, розгляд та затвердження проектів бюджетно-правових актів, виконання бюджетів, підготовка та затвердження звітів про виконання бюджетів.

Складовою частиною усіх вказаних відносин є бюджетно-контрольні відносини, які існують на різних стадіях бюджетного процесу.

Як зазначає В.Д. Чернадчук, у преамбулі та ст. 1 Бюджетного кодексу України не тільки переховані відносини, що складають предмет бюджетного права, а й ті, що визначають сферу дії бюджетного законодавства, і тим самим вказують на критерії розмежування бюджетного і суміжних підгалузей та галузей права. Для визначення предмета бюджетного права ст. 1 БК застосовує два критерії: метод та об'єкт правового регулювання із вказівкою на основні групи відносин, що підлягають регламентації. Встановлений ст. 1 БК перелік майнових та процесуальних відносин, що утворюють предмет бюджетного права, є вичерпним і не підлягає розширювальному тлумаченню [19, с. 26-27].

Крім того, як зазначає Л.А. Давидова, бюджетні відносини взаємопов'язані. Наприклад, не можуть бути реалізовані відносини щодо встановлення структури доходів та видатків бюджетної системи без відносин щодо встановлення самої бюджетної системи. У свою чергу і ті й інші відносини не можуть бути реалізовані без визначення бюджетної компетенції державних органів з приводу встановлення бюджетної системи і структури доходів та видатків відповідного рівня [20, с. 114].

Таким чином, бюджетне право складається із взаємопов'язаних матеріальних та процесуальних правових інститутів, які за галузевою належністю відносяться до інститутів фінансового права: інституту бюджетного устрою, інституту доходів і видатків бюджетної системи, інституту бюджетного процесу, інституту бюджетного контролю.

Обґрунтовано можна стверджувати, що бюджетне право сформувалося як підгалузь фінансового права України. Бюджетно-правові норми регулюють відносини, складаються в особливій сфері суспільного життя – бюджетній діяльності держави та органів місцевого самоврядування, що спрямована на акумулювання грошових коштів з метою їх подальшого використання на державні та суспільні потреби.

Література

1. Самощенко, И. С. О методах познания государственно-правовых явлений [Текст] / И. С. Самощенко, В. М. Сырых // Советское государство и право. – 1975. – № 9. – С. 10–16.
2. Алексеев, С. С. Общая теория права [Текст] : учебник / С. С. Алексеев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Проспект, 2009. – 576 с.
3. Явич, Л. С. Общая теория права [Текст] / Л. С. Явич. – Л. : Издательство Ленинградского университета, 1976. – 278 с.
4. Фінансове право України [Текст] : навч. посібник / за заг. ред. Л. К. Воронової. – К. : Правова єдність, 2009. – 395 с.
1. Финансовое право [Текст] : учебник / под ред. О. Н. Горбуновой. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристь, 2002. – 495 с.
2. Дмитренко, Е. С. Фінансове право України. Особлива частина [Текст] : навч. посіб. / Е. С. Дмитренко. – К. : Алерта ; КНТ, 2007. – 613 с.
3. Воронова, Л. К. Фінансове право України [Текст] : підручник / Л. К. Воронова. – К. : Прецедент ; Моя книга, 2007. – 448 с.
4. Алисов, А. Е. Финансовое право [Текст] : учебное пособие / А. Е. Алисов. – Х. : Эспада, 1999. – 240 с.
5. Финансовое право [Текст] : учебник / отв. ред. Н. И. Химичева. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристь, 2002. – 600 с.
6. Финансовое право [Текст] : учебник / под ред. О. Н. Горбуновой. – М. : Юристь, 1996. – 400 с.
7. Финансовое право [Текст] : учебное пособие для вузов / под ред. М. М. Рассолова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2001. – 444 с.
8. Костенко, Ю. О. Фінансове право України [Текст] : навч. посіб. / Ю. О. Костенко. – К. : ЦУЛ, 2009. – 240 с.
9. Фінансове право України [Текст] : підручник / [Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький] ; за ред. М. П. Кучерявенька. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.

10. Зюнькін, А. Г. Фінансове право [Текст] : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / А. Г. Зюнькін. – [4-е вид., допов.]. – К. : МАУП, 2007. – 568 с.
11. Финансовое право [Текст] / под. ред. М. В. Карасевой. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 288 с.
12. Теорія держави і права. Академічний курс [Текст] : підручник / [О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
13. Скакун, О. Ф. Теорія держави і права [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2008. – 656 с.
14. Общая теория государства и права [Текст] : Академический курс. – в 3 т. / под ред. проф. М.Н. Марченко. – М. : Зерцало, 2000. – Т. 2. Теория права. – 656 с.
15. Чернадчук, В. Теоретичні проблеми визначення предмета бюджетного права [Текст] / В. Чернадчук // Право України. – 2005. – № 8. – С. 25–27.
16. Финансовое право [Текст] / отв. ред. Н. И. Химичева. – М. : БЕК, 1996. – 525 с.

Самойленко, Є.А. Бюджетне право як підгалузь фінансового права України: теоретико-правове регулювання [Текст] / Є.А. Самойленко // Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин в умовах кризи: практика правозастосування і шляхи її вдосконалення: зб. тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (4-5 черв. 2010 р., м. Суми). - Суми: УАБС НБУ, 2010. - С. 192-196.